

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Ε.Σ.Δ.Α. προβλέπει στο 6ο άρθρο της διατάξεις για τη διασφάλιση μιας δίκαιης ποινικής διαδικασίας, περιβεβλημένης με αρχές, εγγυήσεις και δικαιώματα υπέρ του κατηγορουμένου, πρωτοφανώς φορέα δικαιωμάτων διεθνούς δικαίου, καθώς και με τη ρητή επιταγή να θεωρείται αθώος έως ότου αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του. Ωστόσο, η έκταση και ένταση, ιδίως δε τα φυσικά και θετικά όρια της εν λόγω προστασίας, συνιστούν μια ειδική έννομη τάξη, η οποία καλείται να ενσωματωθεί και να λειτουργήσει εντός των ποινικοδικονομικών συστημάτων των κρατών-μερών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Κατά τη διαδικασία αυτή, το πλέγμα προστασίας, υπό τη διεθνούς δικαίου μορφή του, οριοθετείται και επανοριοθετείται αναγκαία διά της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας, με την καθοριστική ανατροφοδοτική παρεμβολή του Ε.Δ.Δ.Α. Η έννοια του «περιορισμού» της προστασίας χρησιμοποιείται διευρυμένη. Από τη μία πλευρά, ιδίως συμπεριλαμβάνει τις δογματικές και συστημικές ιδιαιτερότητες της ίδιας της συμβατικής διεθνούς δικαίου διάταξης του άρθρου 6, τις αυτόνομες ερμηνευτικές και νομολογιακές της προσεγγίσεις και εν γένει τον ιδιάζοντα τρόπο ανάδειξης της στη διεθνή έννομη τάξη και ένταξης και εφαρμογής της στην εσωτερική έννομη τάξη. Από την άλλη πλευρά, συμπεριλαμβάνει τις ουσιαστικές εκείνες, μη διαπιστωμένες, άλλως εν δυνάμει, παραβιάσεις ή οριακές εφαρμογές της διάταξης που, εξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αναπτύσσουν, συστημικών ή διαμορφωμένων εκ των υστέρων, εμφιλοχωρούν και/ή συγχωρούνται ή γίνονται ανεκτές από τα αρμόδια θεσμικά όργανα και, πάντως, επιβάλλονται στην ειδική έννομη τάξη της Ε.Σ.Δ.Α. και στην εσωτερική έννομη τάξη. Κρίσιμο είναι κατά πόσον τέτοιοι περιορισμοί συνάδουν θεμιτά και αναγκαία με την οριοθέτηση των εγγυήσεων που καλείται να παράσχει η διάταξη ή, αντίθετα, συρρικνώνουν δυσανάλογα την προστατευτική της εμβέλεια. Εν τέλει, κατά πόσον εναρμονίζονται ή όχι δικαιοπολιτικά με τη φύση της προστασίας που καλείται να επιτελέσει η ίδια, ως διάταξη διεθνούς δικαίου, εντός των εσωτερικών δομών και συστημάτων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης που θεσμοθετεί ο εθνικός νομοθέτης και εντός των οποίων λειτουργεί ο εθνικός δικαστής, ως τελικός *in concreto* εφαρμοστής των κανόνων της, μετά την ενδεχόμενη επάλληλη δικαιοδοτική και πολιτική παρεμβολή των οργάνων του

Πίνακας περιεχομένων

Συμβουλίου της Ευρώπης. Τελικό ζητούμενο και συμπερασματική συναγωγή αποτελεί η διαπίστωση της αδυναμίας απόλυτης και άνευ ορίων προστασίας του κατηγορουμένου εκ της διάταξης του άρθρου 6 Ε.Σ.Δ.Α. και η ανάγκη ρεαλιστικής προσαρμογής του επιπέδου δικαιοσύνης της ποινικής δίκης που απορρέει από τη διάταξη, προκειμένου να αποτραπεί η ολοσχερής ποινικο-οικονομική ανατροπή της προστασίας της.

Στο βιβλίο αυτό αναδημοσιεύεται η ομώνυμη διδακτορική διατριβή, η οποία ολοκληρώθηκε το 2014, και απηχεί τις προσωπικές ακαδημαϊκές απόψεις, θέσεις και προτάσεις της διδάκτορος επί των συγκεκριμένων νομικών ζητημάτων, στο πλαίσιο της προέχουσας επιστημονικής θεώρησης τους, χωρίς να δεσμεύουν και/ή να απηχούν εκείνες της Ελληνικής Δημοκρατίας και των νομίμων εκπροσώπων της.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Δημοσκοπική έρευνα που δημοσιεύθηκε τον Απρίλιο του 2012 στην ηλεκτρονική εφημερίδα της Βρετανικής Daily Mail, επί δείγματος 2.000 Βρετανών, αποκάλυψε ότι το 75% θεωρεί τις νομοθεσίες προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως ένα «δίκαιο των εγκληματιών» και σχεδόν το ίδιο ποσοστό (72%) έχει αρνητική άποψη για το ρόλο τους¹. Μεταξύ των ερωτηθέντων, σχεδόν οι μισοί ανήκουν στις ηλικίες 18–24 ετών. Αφορμή της έρευνας στάθηκε η υπόθεση του Abu Qatada, ενός Ιορδανού που φερόταν ως το δεξί χέρι του Osama Bin Laden στην Ευρώπη, επί της οποίας το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε ότι το εν λόγω πρόσωπο δεν ήταν ασφαλές να εκδοθεί στην Ιορδανία, όπου καταζητείτο για τρομοκρατικές ενέργειες, διότι δεν θα απολάμβανε δίκαιης δί-κης, με το σκεπτικό ότι επρόκειτο να γίνουν αποδεκτά, σε νέα δίκη, αποδεικτικά μέ-σα που είχαν αποσπασθεί από τρίτους με βασανισμό². Η απόφαση αυτή προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στην Βρετανία, φτάνοντας ως το σημείο να δηλωθεί δημοσίως ότι πρέπει αργά ή γρήγορα να επιδιωχθεί ένας «συμβιβασμός» στο πεδίο των ανθρω-πίνων δικαιωμάτων, όπου τον τελευταίο λόγο δεν θα τον έχει το Ε.Δ.Δ.Α., αλλά τα εθνικά ανώτατα δικαστήρια και τα κοινοβούλια³.

Από την άλλη πλευρά, σε δημοσκοπική έρευνα που είχε διεξαχθεί επί δείγματος 27.000 ερωτηθέντων σε 25 κράτη-μέρη της διεθνούς σύμβασης της Γενεύης του 1949 που απαγορεύει τα βασανιστήρια και δημοσιεύθηκε στο, επίσης Βρετανικό, δημοσιογραφικό δίκτυο BBC News τον Οκτώβριο του 2006, είχε καταδειχτεί ότι πο-σοστό 59%, κατά μέσο όρο, ήταν διακείμενο απολύτως κατά των βασανιστηρίων, ακόμα κι εάν επρόκειτο να εξαχθούν πληροφορίες που θα έσωζαν τις ζωές αθώων ανθρώπων⁴. Ποσοστό 29% των ερωτηθέντων, κατά μέσο όρο, είχε απαντήσει ότι τα βασανιστήρια είναι σε κάποιο βαθμό αποδεκτά για την καταπολέμηση της τρομο-κρατίας. Περαιτέρω, σε κράτη, όπως η Ιταλία, η Αυστραλία, η Γαλλία, ο Καναδάς, η

1. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2130224/Human-rights-laws-charter-criminals-say-75-Britons.html>.

2. Απόφαση *Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (2012), HUDOC.

3. Από τον Blair Gibbs, επικεφαλής Εγκλήματος & Δικαιοσύνης του Βρετανικού Ερευνητι-κού Οργανισμού (Policy Exchange), για λογαριασμό του οποίου διεξήχθη η έρευνα.

4. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6063386.stm>.

Εισαγωγική προσέγγιση

Μεγάλη Βρετανία και η Γερμανία, τα ποσοστά των απολύτως κατά το βασανιστηρίων ήταν ιδιαίτερα υψηλά, ενώ τα χαμηλότερα παρατηρήθηκαν σε κράτη, όπως η Ινδία, η Ρωσία, η Κίνα, το Ιράκ, η Ινδονησία, η Νιγηρία και το Ισραήλ.

Τα ανωτέρω εντυπωσιακά ευρήματα καταδεικνύουν την επίπονη ισορροπία, την οποία το Ε.Δ.Δ.Α., εφαρμόζοντας αυθεντικά την Ε.Σ.Δ.Α., επιβάλλεται διαρκώς να διατηρεί μεταξύ των θεμελιωδών ατομικών ελευθεριών –τις οποίες νομιμοποιείται να επικαλεσθεί ενώπιον του ο κάθε άνθρωπος– και των διαφορετικών νομικών, ηθικών και πολιτικών παραδόσεων, αντιλήψεων και συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου και της εσωτερικής έννομης τάξης του κάθε κράτους–μέρους της Συνθήκης⁵. Το «ζωντανό κείμενο»⁶ της Συνθήκης καλείται κάθε φορά όχι μόνον να προσαρμοστεί ερμηνευτικά σε νέες ηθικές, κοινωνικές τάσεις και δεδομένα, αλλά και να παραμείνει πράγματι «εν ζωή», να επιβιώσει χωρίς σημαντικές απώλειες στο «κεκμημένο» του μετά από αυτήν την αλληλεπίδραση. Εμφανίζει, συνεπώς, την εξής αντιφατικότητα και ιδιαιτερότητα: ενώ αποτελεί μέρος του διεθνούς δικαίου, προσελκύει παράλληλα πολιτικό ενδιαφέρον σε επίπεδο εθνικής κυριαρχίας του κάθε κράτους–μέρους και ανάπτυξης των διεθνών του σχέσεων⁷, με αποτέλεσμα, μέσα από τη χάραξη των σχετικών πολιτικών και συμφερόντων και τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία, να διαμορφώνεται ανάλογα και η κοινή γνώμη, θετικά ή αρνητικά διακείμενη ως προς την προστασία που παρέχει η Συνθήκη, την σκοπιμότητα και τους αποδέκτες της. Εν συνεχεία, από την εθνική αυτή πολιτική και κοινωνική στάση –που πραγματώνεται εν τέλει νομοπαρασκευαστικά και δικαιοερμηνευτικά– κρίνεται η ύπαρξη ή μη της ευρύτερης συναίνεσης, του consensus, σε ευρωπαϊκό επίπεδο που είναι σημαντικό, αν όχι αναγκαίο, για το Ε.Δ.Δ.Α. να υπάρχει, προκειμένου να επιλύσει, με την ευρύτερη δυνατή νομική και πολιτική αποδοχή, συγκρούσεις μεταξύ αντικρουόμενων νομικών συστημάτων, πρακτικών και ηθικών αξιών των διαφορετικών εννόμων τάξεων.

Η ανωτέρω συνθετική λειτουργία, άλλοτε αναγκαία για την αποφυγή επανάληψης των φρικαλεοτήτων των Παγκοσμίων Πολέμων, σήμερα ανάγεται εκ των πραγμάτων σε θεμελιώδη δικλείδα ασφαλείας των στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως ενώπιον των νέων μορφών πολέμου, οικονομικού, θρησκευτικού, «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» που διεξάγονται σε διεθνές, διακρατικό και εθνικό επί-

5. Το γεγονός ότι βασικό ζητούμενο που διατρέχει την Ε.Σ.Δ.Α. και τη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. αποτελεί η επίτευξη δίκαιης ισορροπίας μεταξύ του γενικού συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου έχει επισημανθεί και από τον πρώην Πρόεδρο του Ε.Δ.Δ.Α. Rolv Ryssdall, Ryssdall, 1996, σ. 23.

6. “A living instrument”, όπως έχει χαρακτηριστεί από το Ε.Δ.Δ.Α., ενδεικτικά πρόσφατες αποφάσεις *Austin* και *λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* § 53 (2012), *Bayatyan κατά Αρμενίας* § 102 (2011), καθώς και *Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου* § 102 (1989) και για πρώτη φορά στην απόφαση *Tyler κατά Ηνωμένου Βασιλείου* § 31 (1978), HUDOC.

7. Βλ. Sudre, *Droit européen et international des droits de l’homme*, 1989, σ. 48.

πεδο, πολλές φορές με τεχνολογικά μέσα και τεχνικές μεθόδους που δεν υπήρχαν, ούτε ίσως μπορούσαν να νοηθούν, τον προηγούμενο αιώνα, οπότε ετέθη σε ισχύ η Ε.Σ.Δ.Α. Χωρίς η Συνθήκη αυτή να επιδιώκει την εξαφάνιση ή παραγκώνιση των εσωτερικών εννόμων τάξεων σχετικά με τις εγγυήσεις που παρέχει, οφείλει ωστόσο να προκαλέσει, άνευ άμεσου καταναγκασμού, την τήρηση και εφαρμογή των κανόνων της από τα 47 κράτη-μέρη, αντλώντας από τη σύμφωνη, διαβαθμισμένη κάθετα στις συντεταγμένες λειτουργίες, βούλησή τους τη νομιμοποίηση της επιβολής τους και εξαρτώμενη αναγκαία από την εκούσια συμμόρφωση αυτών. Την ίδια στιγμή, ο βαθμός επιτυχίας ή αποτυχίας της πλήρους ποινικοδικονομικής ευθυγράμμισης προς τη διάταξη του άρθρου 6 Ε.Σ.Δ.Α. δύναται να αναχθεί σε σταθεροποιητικό ή αποσταθεροποιητικό παράγοντα της εγγυητικής λειτουργίας και της ζωτικής αυθυπαρξίας της διάταξης εξίσου όσο και ο βαθμός ακαμψίας ή ευκαμψίας στη χάραξη των ποσοτικών και ποιοτικών συνόρων εφαρμογής της και στην αυστηρή έξωθεν ρύθμιση ή ήπια αυτορρύθμιση του ορίου αντοχής εκείνων των εκφάνσεών της που ευρίσκονται στο μεταίχμιο συμμόρφωσης και παραβίασης αυτής.

Στο ευρύτερο αυτό αντιφατικό και ανατροφοδοτούμενο διεθνές-εθνικό πλαίσιο, η Ελλάδα, έχοντας επικυρώσει δύο φορές την Ε.Σ.Δ.Α.⁸ και δεχθεί μόλις το 1985 το δικαίωμα ατομικής προσφυγής, κάθε άλλο παρά απλός παρατηρητής της ανωτέρω διαδικασίας εμφανίζεται. Εκατοντάδες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου έχουν τροποποιηθεί και καταργηθεί, προκειμένου να προσαρμοστεί το Ελληνικό κράτος στις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Συνθήκη, ενώ μόνο για το έτος 2011 είχαν εκδοθεί σε βάρος του από το Ε.Δ.Δ.Α. 69 καταδικαστικές αποφάσεις, εκ των οποίων 50 αφορούσαν σε παραβίαση του άρθρου 6 σχετικά με τον εύλογο χρόνο της διαδικασίας, 32 σε παραβίαση του άρθρου 13 σχετικά με το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής και 10 σε παραβίαση του άρθρου 3 σχετικά με απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση⁹. Την ίδια στιγμή, η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καταμέτρησε από την έναρξη της οικονομικής κρίσης μια αισθητή μείωση κατά 11% του ποσοστού εμπιστοσύνης των Ελλήνων στη δικαιοσύνη, το οποίο κατήλθε ήδη το 2010 στο 41%¹⁰.

Σήμερα, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε Ευρωπαϊκό επίπεδο προκαλείται να αποβάλει τυχόν εντύπωση ότι αποτελεί το «*δίκαιο των εγκλημάτων*» και να επαναφέρει στο επίκεντρο τον οικουμενικό σκοπό της, το κράτος δικαίου και την προστασία της αξίας κάθε ανθρώπου, τα οποία επικαλείται και χρειάζεται ιδίως ο ευρισκόμενος σε μειονεκτική και δυσχερή θέση λόγω συγκεκριμένων συνθηκών,

8. Με το Ν. 2329/1953 (ΦΕΚ Α, 68) και το ν.δ. 53/1974 (ΦΕΚ Α, 256).

9. Πηγή στατιστικών στοιχείων www.echr.org.

10. Ευρωβαρόμετρο 74, Φθινόπωρο 2010, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_public_en.pdf.

Εισαγωγική προσέγγιση

όπως ο προσωρινά κρατούμενος και ο κατηγορούμενος. Στην προσπάθεια αυτή, και λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία που έχει για το δικαιοδοτικό όργανο της Ε.Σ.Δ.Α. η εντύπωση και η ιδιαίτερη ευαισθησία της κοινής γνώμης σχετικά με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης¹¹, είναι σημαντικό να προσδιορισθούν οι περιορισμοί που είτε ενυπάρχουν είτε έχουν εκ των υστέρων θεμελιωθεί νομοθετικά και νομολογιακά στις εγγυήσεις της και που περιστέλλουν το πλαίσιο, στο οποίο αναπτύσσεται το προστατευτικό της πλέγμα.

Ειδικώς, η διάταξη του άρθρου 6 Ε.Σ.Δ.Α., παρέχοντας τις θεμελιώδεις εγγυήσεις διεξαγωγής της «*δίκαιης δίκης*», αναπτύσσει ιδιαίτερη προβληματική και έντονες δογματικές και νομολογιακές διχογνωμίες ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή της, ενώ βρίσκεται στο επίκεντρο εξέτασης παραβιάσεων από το Ε.Δ.Δ.Α. και στον πυρήνα των αμφισβητήσεων της κοινωνίας και της εκτελεστικής εξουσίας ως προς τη νομιμότητα και σκοπιμότητά της, όπως καταδείχθηκε χαρακτηριστικά από τις ανωτέρω έρευνες. Στην παρούσα διατριβή, θα επισημάνουμε ουσιαστικούς περιορισμούς που τίθενται όχι τόσο καταφανώς στο παραδοσιακό πεδίο εφαρμογής της διάταξης, όσο και ιδίως στην ποιοτική εμβέλεια και στην έκταση και ένταση της προστασίας της, με κατεύθυνση τις ποινικές υποθέσεις –όπου η προσβολή έννομων αγαθών και ο κυρωτικός κανόνας εμπεριέχουν ξεχωριστή απαξία– έχοντας ως κατευθυντήρια γραμμή το ζήτημα κατά πόσον οι περιορισμοί αυτοί συνάδουν θεμιτά και αναγκαία με την οριοθέτηση των εγγυήσεων που καλείται να παράσχει ή συρρικνώνουν δυσανάλογα την προστατευτική της εμβέλεια και, εν τέλει, κατά πόσον εναρμονίζονται ή όχι δικαιοπολιτικά με τη φύση της προστασίας, την οποία καλείται να επιτελέσει η ίδια ως διάταξη της Ε.Σ.Δ.Α.· μια διάταξη διεθνούς δικαίου που χρήζει ενσωμάτωσης και εκδήλωσης συγκεκριμένων εννόμων συνεπειών εντός των εσωτερικών δικονομικών δομών και συστημάτων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, όπως θεσμοθετεί αυτά ο εθνικός νομοθέτης και εντός των οποίων λειτουργεί ο εθνικός δικαστής ως τελικός *in concreto* εφαρμοστής των κανόνων της, μετά την ενδεχόμενη επάλληλη δικαιοδοτική και πολιτική παρεμβολή των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

1. Προσδιορισμός προστασίας άρθρου 6 Ε.Σ.Δ.Α. στις ποινικές υποθέσεις

Κομβικό σημείο κάθε ερμηνευτικής προσέγγισης τόσο της ίδιας της Ε.Σ.Δ.Α. εν συνόλω, όσο και ειδικώς του άρθρου 6 αυτής, έχει καταστεί ήδη από τη θέση της εν ισχύ και έως σήμερα ο προσδιορισμός αφενός μεν της προστασίας που δικαιοκρατικά απονέμει, αφετέρου δε των δικαιούχων αυτής της προστασίας. Με άλλη ορολογία και σειρά, θα προσδιορίζαμε ως ιδιαίτερα κρίσιμη για την οιαδήποτε απόπειρα κατανόησης του κανόνα δικαίου της υπό έρευνα διάταξης, τον προσδιορισμό

11. Βλ. χαρακτηριστικά απόφαση *Borgers κατά Βελγίου* § 24 (1991), HUDOC.

της ιδιότητας των *φορέων* των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτόν, του *πεδίου εφαρμογής* του και του ουσιαστικού *περιεχομένου* του. Υπό την έννοια αυτή, αναπτύσσουμε αμέσως κατωτέρω υπό 1.1. το πρώτο προσδιοριστικό στοιχείο και υπό 1.2. το δεύτερο και τρίτο αντίστοιχα.

Η διατύπωση, εξακρίβωση και ερμηνευτική προσέγγιση των δεύτερου και τρίτου στοιχείων, ως *ratione materiae*, έχει προκαλέσει την έντονη προβληματική που αφορά εν γένει στους όρους και προϋποθέσεις της προστασίας της διάταξης του άρθρου 6, πτυχές της οποίας μας απασχολούν και στην παρούσα.

1.1. Προϋποθέσεις υπαγωγής του προσώπου στην προστασία του άρθρου 6 Ε.Σ.Δ.Α. στις ποινικές υποθέσεις

Οι προστατευτικές διατάξεις του διεθνούς δικαίου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με την «*ορθή λειτουργία της δικαιοσύνης*»¹², ως βασική έκφανση του κράτους δικαίου¹³, δεν μπορούν παρά να καλύπτουν με το πλέγμα τους κάθε πρόσωπο που δραστηριοποιείται στην επικράτεια του κάθε κράτους-μέρους της διεθνούς Συνθήκης, χωρίς καμία προϋπόθεση ή διάκριση ως προς την εθνικότητα, υπηκοότητα, φύλο, θρησκεία, άποψη και ηλικία του.

Περαιτέρω, το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, βασισμένο στην οικουμενική ταυτότητα της ανθρωπίνης ύπαρξης και στην αρχή της ισότητας όλων των ανθρώπων, παρεκκλίνει από τη γενική αρχή της αμοιβαιότητας του δημοσίου διεθνούς δικαίου και επιτρέπει την πλήρη υπαγωγή των κρατών στους διεθνείς μηχανισμούς ελέγχου της τήρησής του¹⁴. Ειδικότερα, η Ε.Σ.Δ.Α., η οποία επιβάλλει υποχρεώσεις «*αντικειμενικού χαρακτήρα*»¹⁵ στα κράτη-μέρη, προκειμένου να προασπίσει τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, δεν υπόκειται στο γενικό καθεστώς των επιφυλάξεων της διεθνούς Σύμβασης της Βιέννης της 23^{ης} Μαΐου 1969 για το Δίκαιο των Συνθηκών. Συνεπώς, οι υποχρεώσεις ενός κράτους-μέρους δεν καθορίζονται από τη συμπεριφορά του άλλου¹⁶.

Ακολούθως, η διάταξη του άρθρου 6 εφαρμόζεται *ratione personae* ανεπιφυλάκτως και αδιακρίτως σε «*κάθε*» πρόσωπο¹⁷, όπως προκύπτει και από την γραμματική

12. Στην αγγλική γλώσσα ο όρος συναντάται ως “*a fair administration of justice*”, ενώ στη γαλλική ως “*une bonne administration de la justice*”.

13. Gomien, Harris, & Zwaak, *Law & Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, 1996, σ. 157.

14. Sudre, *Droit européen et international des droits de l’homme*, 1989, σσ. 58, 60-61.

15. Επιτροπή, προσφυγή υπ’ αριθμ. 788/60, Έκθεση ΕΣΔΑ τ. 4, σελ. 139 επ.

16. Sudre, *Droit européen et international des droits de l’homme*, 1989, σ. 71.

17. Στο πρωτότυπο κείμενο στη γαλλική γλώσσα “*toute personne*”, ενώ στην αγγλική “*everyone*”.